

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ
ВИПУСК 8/9

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 11/12

Видавництво М. П. Коць
Київ-Нью-Йорк
2004

Надія МИРОНЕЦЬ (Київ)

ДО ІСТОРІЇ РОЗРИВУ СТОСУНКІВ МІЖ А. В. НІКОВСЬКИМ ТА Є. Х. ЧИКАЛЕНКОМ

Євгена Харлампійовича Чикаленка (1861–1929) пов’язували з Андрієм Васильовичем Ніковським (1885–1942) багато років спільної праці в щоденній українській газеті “Рада”, засновником і видавцем якої був Чикаленко, а багаторічним кореспондентом, потім і редактором – Ніковський. Їх єднали й теплі, дружні людські стосунки. Євген Харлампійович по-батьківськи ставився до молодшого колеги, сприяв розвитку його журналістського хисту, становленню твердої громадянської позиції. Андрій Васильович прислухався до мудрих порад Євгена Харлампійовича, багато чому в нього навчився, ставився до нього з синівською пошаною. У дореволюційні роки багато в чому були схожими і їхні ідейні позиції, які, однак, з перебігом української революції почали розходитися аж до повного розриву. Обидва належали до Товариства Українських Поступовців (ТУП), одним з організаторів якого був Є. Чикаленко, до Української радикально-демократичної партії (УРДП). Коли історичною наступницею ТУП і УРДП у 1917 році стала партія Українських соціалістів-федералістів (УПСФ), А. Ніковський став одним з її керівників, а Є. Чикаленко від активної політичної діяльності на той час відійшов. Він не схвалював “полівіння” і не поділяв захоплення соціалістичними гаслами своїх колишніх однопартійців, хоч дружні стосунки з ними підтримував протягом усього 1917 р.

Про характер стосунків А. Ніковського і Є. Чикаленка свідчить величезне їхнє листування, основний масив якого зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Усього в цих фондах 61 одиниця зберігання листів і листівок Є. Чикаленка до А. Ніковського з 2 січня 1908 по 16 липня 1917 рр. (ф. 226), 12 – у ф. 1 і 118 одиниць зберігання – листи й листівки А. Ніковського до Є. Чикаленка з 6 вересня 1908 по 22 жовтня 1917 р. (ф. 44).

Частина цього листування, що стосується 1917 року, опублікована автором цих рядків¹, інші чекають на публікацію і дослідження.

---

¹ *Миронець Н.* “Теперішні листи колись будуть цінним матеріалом для історії” (Листування Андрія Ніковського з Євгеном Чикаленком. 1917 рік) // Пам’ять століть. – 1997. – № 5. – С. 24–41.

У публікації подаємо листи, які збереглися в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України у фонді Міністерства закордонних справ УНР (ф. 3696, оп. 2, спр. 32). Це 3 листи Є. Чикаленка до А. Ніковського (від 14, 26 і 30 червня 1920 р.) і копія одного листа А. Ніковського до Є. Чикаленка від 21 червня 1921 р. Вони стосуються періоду, коли Є. Чикаленко був уже на еміграції і жив спочатку в Карлсбаді (Австрія), а потім у Празі, а А. Ніковський – міністром закордонних справ екзильного уряду УНР, який перебував тоді в польському місті Тарнові.

Очевидно, це були останні документи з великого взаємного листування Є. Чикаленка з А. Ніковським. Вони свідчать як про тяжкий тогочасний матеріальний і моральний стан Євгена Харлампійовича, так і про щире бажання Андрія Васильовича допомогти своєму старшому другові, підтримати його. З листів видно, що приязні стосунки між ними зберігалися до появи у віденському українському тижневику “Воля” 23 квітня 1921 р. статті Є. Чикаленка “Де вихід?”, яка викликала різку критику багатьох земляків і змусила А. Ніковського остаточно порвати стосунки з Є. Чикаленком.

У цій статті Є. Чикаленко як людина, що хоч і відійшла від політики, але яка, як писав він сам, “сорок років стояла близько коло справ відродження української нації”, вирішив у вигляді листа до редакції висловити свої думки з приводу тогочасного становища України. Вже позаду були невдалий досвід державного будівництва Центральною Радою, гетьманом Скоропадським, Директорією. В Україні до влади прийшли більшовики, яким народ не хотів коритися, піднімалися повстання.

Є. Чикаленко, який був великим українським патріотом і державником, роздумував над долею України, шукав вихід зі становища, в якому вона опинилася, і почав схилитися до думки про монарха, який зможе об’єднати націю і відстояти власну незалежну державу. Він вважав, що республіканська форма правління для тогочасної України була неприйнятною, бо “не можна збудувати й оборонити держави з республіканською формою там, де нема своєї національної буржуазії і майже нема інтелігенції і де 80% людності не може прочитати навіть виборчих списків...”² Є. Чикаленкові імпонувала ідея В. Липинського про гетьмана-монарха, який єдиний зможе дати бажаний спокій, збудувати Українську державу й оборонити її від сусідів. Але він вважав помилковою орієнтацію В. Липинського на особу П. Скоропадського, бо щодо його будівничих здібностей, то гетьман, на думку Є. Чикаленка, “довів хіба те, – як не треба будувати держави. Своєю невиразною соціально-національною політикою він придбав собі у народу славу “панського гетьмана”, у панів – репутацію “демократа й сепаратиста”, а в української інтелігенції – опінію “об’єднителя Росії”, і через те, як він сам висловився, – “не поміг йому Господь збудувати Українську Державу”, хоч і опірався він на 500 тисяч німецьких штиків. Не допоможе йому Господь і тепер, якщо він рішиться з якоюсь військовою силою з’явитися на Україну; своїм вступом він тільки

² Чикаленко Е. Де вихід? (Лист до редакції) // Воля. – Відень, 1921 (23 квітня). – Т. 2. – Ч. 3/4. – С. 101.

розіб'є український протибольшевицький фронт і внесе заколот в боротьбу повстанців з москалями, бо велика частина повстанців з'єднається проти нього з большевиками, як з'єдналась і проти Денікіна та Врангеля”³.

Отже, серед українців кандидатури на посаду монарха Є. Чикаленко не знаходив і вважав, що треба покликати “варяга”, “перед яким скоряться всі наші інтелігентні сили: і амбітники, і славолюбці, і егоцентрики та анархисти і, покинувши боротьбу між собою за перші ролі, всі візьмуться за працю організації держави і хіба тільки уперто-прямолинійні з соціалістів будуть в мовчазній опозиції, бо народ за цих чотири роки досить вже наслухався їхніх “лозунгів” про поглиблення революції і так натерпівся, що не скоро стане знов до них прислухатися”⁴.

Як же уявляв собі Євген Харлампійович механізм реалізації його ідеї? Він вважав, що вона може бути здійснена лише тоді, коли нею перейметься Державний центр, тобто Рада Республіки та уряд на чолі з С. Петлюрою, до голосу якого прислухалися всі. Є. Чикаленко цінував С. Петлюру досить високо; він вважав, що його ім'я стало гаслом у боротьбі з московськими гнобителями та символом самостійності України, і тільки він один мав хоч якісь шанси на об'єднання повстанських загонів та на визволення України. Є. Чикаленко висловлював сподівання, що коли уряд на чолі з С. Петлюрою захопитися ідеєю української монархії і, зробивши відповідні заходи щодо гетьмана-монарха, “з цим гаслом піде на Україну, то вістка про свого царя, про близький наступ спокою й ладу, піднесе дух народу, допоможе підняти всенародне повстання і вигнати москалів”⁵.

Саме ця думка про неспроможність Державного центру УНР відродити Українську державу і про необхідність, після звільнення ним України від більшовиків, передати владу гіпотетичному монархові, викликала таке обурення з боку А. Ніковського, яке вилилося в його листі і привело до розриву багатолітніх дружніх стосунків з Є. Чикаленком. З листа видно, що роздратування А. Ніковського викликали не лише стаття Є. Чикаленка у “Волі”, а й його лист від 26 червня 1920 р., в якому є згадка про гроші, вивезені “директоріанцями”, і натяк на тих осіб, причетних до влади, які “понакрадали і понаспекулювали мільйони”.

Є. Чикаленко вважав, що А. Ніковський розірвав з ним стосунки не через його “монархізм”, а через особисту образу. Однак це його припущення спростував В. Винниченко в листі до Є. Чикаленка від 12 грудня 1923 р. Він писав: “Я бачився якось у Берліні з Ніковським і балакав з ним про Ваш учинок. Але можу запевнити Вас, що ані сліду образи на Вас, ані крихітки невдоволення в його тоні й словах не було на Вас. Навпаки: найщиріша прихильність, симпатія і жаль за Вас”⁶.

³ Там само.

⁴ Там само. – С. 104.

⁵ Там само. – С. 103.

⁶ “Яка страшна річ політика...” Несподіванки еміграційного епістолярію Володимира Винниченка (З архіву письменника в Колумбійському університеті. США) / Передм., упоряд. та прим. Володимира Панченка // Вітчизна. – 2003. – № 3–4. – С. 107.

Подані нижче листи важливі не лише як джерело, що відобразило причини розриву особистих стосунків двох відомих українських громадських діячів. Їх значення набагато ширше, бо вони відображають атмосферу, яка склалася в колах української політичної еміграції у драматичний момент боротьби за Українську національну державу, коли гостро стало питання про союзників у цій боротьбі і багато хто з громадських діячів, у тому числі й Є. Чикаленко, не схвалював орієнтації С. Петлюри на союз із Польщею. Крім того, листи мають важливу інформацію до біографії Є. Чикаленка.

У листах збережені особливості авторського написання, розділові знаки приведені у відповідність до сучасних правописних норм. Розшифровані скорочення подано в квадратних дужках.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

Лист Є. Чикаленка до А. Ніковського

14/ VI–1920, Карлсбад

Вельмишановний Андрій Василевич!

З Вашого листа вперше я довідався, що числюсь радником М[іністерства] З[акордонних] Справ, що зроблено, очевидно, без моєї згоди і відома.

Діло в тім, що коли Симон Василевич [Петлюра] і Андрій Миколаєвич [Лівицький] довідались, що я хворий, а головне, що я абсолютно “безгрішний”, викликали мене до Варшави і запропонували мені, між инчим, числитись радником Празької місії, а лікуватись собі у Карлсбаді, а потім і проживати де я собі хочу.

Я рішучо відмовився від посади, не хотючи попасти в число тих, що нічого не роблять, а тільки переводять державні гроші. Але Андрій Миколаєвич в листі до мене, ставши на ту позицію, що я своїм попереднім життям і працею заробив на те, аби Українська Держава забезпечила мене на старості літ – переконав мене згодитись на пенсію. В результаті мені видано такий папір, якого копію подаю Вам: “Посвідчення. Пред’явник цього Є[вген] Х[арлампович] Ч[икаленко] командирован за кордон М[іністерством] З[акордонних] С[прав] з окремим дорученням, тому пропонується всім послам і головам Місій У. Н. Р. за кордоном виплачувати п. Ч[икаленков]і з коштів Місії і Посольств платню в закордонній валюті і в розмірі відповідному утриманню Радника Місії при тій Державі, в якій буде перебувати п. Ч[икаленко]. Виплату грошей п. Ч[икаленко]ві робити за рахунок Міністерства З[акордонних] С[прав] по § 4 ст. 2”.

З цього паперу Ви бачите, що я навіть і не числюсь Радником М[іністерства] З[акордонних] С[прав], але можливо, що по паперам Міністерства для проформи мене “таковим” зачислили.

Але я стою рішучо проти всяких сінекур і хочу, щоб уряд, не ховаючись, видавав мені пенсію, як старому, одставному чиновникові; думаю, чи

смію думать, що ніхто з українців за це не обвинувачуватиме уряд в марно-тратстві. Певний, що і Ви станете на мою точку погляду і поставите мою справу з пенсією одверто, не прикриваючи її фіктивною посадою Радника М[іністерства] З[акордонних] Справ. З глибокою пошаною

Ваш Чикаленко.

P. S. До речі, в Празькім Посольстві я дістаю місячно^(x) 5800 *корон* місячно, яких мені стає на моє скромне життя.

(x) П'ять тисяч вісімсот чеськ[их] корон.

ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 32. – Арк. 77а–78. Оригінал.

№ 2

Лист Є. Чикаленка до А. Ніковського

26/VI 1920,

Карлсбад, Osborne Schlossbery

Дорогий Андрію Василевичу!

На Ваш офіційний лист я теж офіційно написав, що Радником не состою, а дістаю пенсію як одставний чиновник.

Але тепер мене турбує питання – чи довго я її діставатиму? Я пророкував С[имону] В[асильовичу] у Варшаві, що нова Виговщина² скінчиться так само, як і в 17 в., бо є третій контрагент – Москва, який не потерпить, щоб Україна була під опекою Польщі. Пророкування мої збулися раніше, ніж я сподівався, бо я ждав сього аж на осінь. Мене ці події так знервували, що я знов почав почувати себе погано, а перед тим два місяці був абсолютно здоровий. Турбує мене доля моїх синів, які тепер разом з укр[аїнською] інтелігенцією мусять або ховатись, або подаватися на Захід. Коли поляки й не мститимуться на ній, як на Виговцях в 17 віці, то вона муситиме переживати всі тяготи емігрантського життя – безробіття, голод і холод. Грошей вона не привезе з собою, як директоріанці, у місії теж їх не буде, а ті, що понакрадали і понаспекулювали мільйони, не допоможуть їй. Не може й Винниченко, хоч би й схотів, бо “по миновению в нем надобности”, большевики зашлють його в почесну ссилку комісаром в який-небудь Пролетарококмайск, як колись П. Дорошенка, а Україну, чи ліпше сказати свою частину України, будуть утихомирювати новітніми Брюховецькими та Самойловичами–Затонськими і К°. Для мене ясно, що все скінчиться *наразі* підлою України, при чім Полякам дістанеться частина, в залежності від їх відпорній сили, хоч вони марять захопити Буг, з Одеським портом. Але мене дивує, як Ви та С[ергій] Олекс[андрович] [Єфремов] повірили в можливість цієї авантури і дали себе отак спровокувати, голосно скаржучись на большевицький гніт! Тепер Вам довго туди не буде повороту. Не знаю, що діється з моїми хлопцями: Івашко³ зостався в Кононівці⁴ і, коли його не мобілізують, то піде в повстанці, як каже Ю[лія] М[иколаївна]⁵. Петрусь⁶, певне, приховається і буде пробиватись до жінки в Кононівку, а Левко⁷, мабуть, подався на Захід в надії пристроїтись в Університеті в Кам'янці. Отсі думки

не дають мені спокою і навіть радість від приїзду Ю[лії] М[иколаївни] не може їх паралізувати. Я, натурально, не збираюся і не збірився на Україну і не сподіваюся туди скоро їхати, аби тільки мені добути відтіля мої спомини та фотографії укр[аїнських] діячів, то я тут продав би рукопис “Часові”⁸ чи кооперативу то мав би на щось жити, бо певне скоро мені не буде з чого видавати пенсії. Так, сумні часи настали для укр[аїнської] інтелігенції, далеко сумніші, як польської – після повстаннів. Вона зможе вернутись вже хіба після миру Польсько-Російського, коли вийде амністія, а хто знає – коли вона буде! Я знов скажу, як в 17 році казав, хоч би в результаті лишилась нам школа, то й то був би величезний плюс, та якби ще земля перейшла селянам, тоді ми не пропадем, бо після всього пережитого за цих три роки народ наш освідомився більше, ніж за попередні 300 років, і ніщо вже його не придушить.

Ну, бувайте здорові. Дуже я хотів би побачитись, наговоритись з Вами, а тим часом, коли матимете час, то хоч напишіть – які маєте відомості про моїх хлопців та про наших спільних приятелів.

Ваш серцем Є. Чикаленко.

ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 32. – Арк. 86–87зв. Оригінал.

№ 3

Лист Є. Чикаленка до А. Ніковського

30/VI 1920, Прага

В[ельми]п[оважний] та дорогий Андрію Василевичу!

Пишу Вам третього листа вже з Праги, якого Ви дістанете, певне, разом з двома попередніми. До Праги я приїхав, щоб скористуватися пропозицією Д[окто]ра Лукасевича⁹ і позичити у нього трохи грошей.

Я не можу Вам описати, як тяжко мені «клянячи» для себе, коли мені важко було просити грошей у людей і на громадські справи. Але живий – живе гадає. Дуже Вас прошу вяснити в «сферах» моє становище з матеріального боку. Діло в тім, що мені обіцяно і в папері написано, що я маю одержувати платню Радника, а тим часом в Празі мені платять пенсію секретаря 5000 корон, бо у них по штату нема Радника, а цієї платні мені не стає на прожиття, лікування, одержу і т. д. Особливо тепер, коли Ю[лія] М[иколаївна], через політичну ситуацію, не може добитись до Києва.

Зважаючи на непевність цієї ситуації, я прошу Вас вяснити – чи не змогла б держава видати мені разом платню за рік вперед, щоб я був спокійний душею, а через те і здоровий тілом. Я думаю, що мені повірять, коли я скажу, що гроші ці я поверну як не державі, то українській справі, в тім разі, коли дістану якусь плату за маєтки, а коли не матиму змоги вернути, то не гріх буде мені, бо я в свій час витратив своїх грошей на українську справу далеко більшу суму і заслужив на те, аби держава не допустила мене до передчасної смерти.

Ще одне прохання. Коли возстановиться комунікація з Київом, візьміть на себе працю організувати привіз сюди моїх споминів та фот[ографічних] карточок укр[аїнських] діячів. Левко і Петро знають, де вони сховані, але накажіть берегти їх в дорозі, як життя, бо я ними дорожу більше, як своїм життям. Я б їх тут приготував до друку, бо з 1861 до 1901 року, тобто за 40 років, вже можна й тепер публікувати. Міцно Вас Цілую і прошу повітати Вяч[еслава] Кост[янтинovi]ча¹⁰.

Ваш серцем Є. Чикаленко.

ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 32. – Арк. 88–89зв. Оригінал.

№ 4

Лист А. Ніковського до Є. Чикаленка

21–VI–1921 р.

Копія

Високошановний та дорогий Євгене Харламповичу.

Я не можу далі носити в собі всю ту масу образи й роздратування, що їх викликала в моїй душі Ваша стаття в “Волі” і що мене мучить марним жалем на Вас, тому мушу Вам про це написати. Написати треба, хоч би й в останнє, але наші колишні відносини вимагають, щоб Ви знали або принаймні моя совість була чиста, що я Вам весь той мій жаль висловив.

Справа тут тільки в тому, що боляче вдарили по державному центрові. Чи Ви знали весь трагізм становища в Тарнові і Ченстохові та по таборах чи ні, це вже мене не може заспокоїти. Хоч би й не знали, то мусіли знати. Взагалі наша еміграція, наші заслужені люде, бувші активні політики, бувші і теперішні закордонні співробітники абсолютно ніхто не хоче повірити, що уряд У. Н. Р. не має грошей. В це не вірять і зовсім близькі попередники уряду “Киян”, навіть ті партійні товариші, котрі остаточно вичерпали наші фінанси, не вірите й Ви, коли думаєте, що в Тарнові нема самого справжнього голоду, що хтось із нас живе пишно, ситно й багато, дозволяє собі роскоші і забавки, або ж вірите спліткам про погулянки мої чи кого з товаришів. І моя вся претензія в тому, що Ви появили якусь особливу і невластиву Вам жорстокість до людей, що може йшли й непевною політичною дорогою, але працювали чи терпіли так, як Ви не працювали за весь час нашого відродження. Я не можу зрозуміти, як Ви, показавши стільки толеранцій до всіх режимів і ладів за останні чотири роки, виступили тепер з концепцією, котра розрахована тільки на довший час уперед, але з котрої всяка дрібнота сьогодні робить розкладову роботу, інтригі, розвал, деморалізацію. Отже на сьогодні ефект Вашого виступу приводить тільки до порожнього місця замість цього нещасного Державного центру, а на заміну його нічого не дає. Чи ми маємо право поклатися на теперішню інтелігенцію, як колись самі на себе, що могли висижувати і перемагати всякі обставини? Значить Ваша потіха грядущою монархією на сьогодні санкціонує анабіоз громадських і державних сил і пораду дає йти на еміграцію,

спокійно виглядаючи порфіроносного спасителя. Я не такий пилкий республіканець, яким міг би бути, будучи взагалі в життю і в політиці Вашим учеником, і мене мало обходить форма і навіть зміст майбутнього ладу, бо за гарантію української державности багато з нас відречеться своїх політичних принципів і уподобань, але зараз, коли монарх може бути тільки мрією ще в бесконечно більшій мірі, ніж президент чи Гетьман, в цей момент Вашу статтю можна оцінювати тільки рефлексивно, по її сьогоднішнім результатам, що я й роблю. Відки моє роздратовання? Бо я мушу доводити всім людям, що Вас поважають і знають про відношення до Вас моє, Прокоповича, Саліковського¹¹, Петлюри, Левка Чикаленка, Зайцева¹², В. Садовського¹³ та інших, що Ви відорвалися від життя і Ваше серце замерзло для тих, хто був Вам близький, що з Відня і Бадену не видно ні Тарнова, ні України. Тому я мусів виступити проти Вас, але пожалів поважної полеміки, бо тема як теоретична зараз не варта чорнила, а тактичний ефект Вашого виступу дозволяє взяти тон хоч би й не відповідальний ні фактичному Вашому авторитету, ні моїй повазі до Вас. Тільки тепер, після багатьох літ знайомства з Вами і рвучи з Вами відносини, я хочу Вам сказати, що вже казав багатьом людям і чого не казав досі Вам. Я чоловік з вулиці, босяк може в будучому, може учитель гімназії, може ремісник, – я пішов на громадське поле за Вашим закликком і зараз, і завжди думав про Вас як про мого батька в самому святому розумінні цього слова. Не казав Вам про це, бо мужчини про це не говорять. Так багато думок і методів засвоїв я від Вас, стільки може Ваші рідні сини в собі свідомо не носили. І Ви двічі мені натякнули за час нашого знайомства, що я Вам як син – з тим більшою рішучістю я мушу од Вас одвернутися, бо Ваш виступ свідчить, що у Вас думки і мрії єсть – а цьому я особливої ціни не надаю, – але серце, серце принаймні для нас стало чуже і нечутливе.

Бувайте здорові. Тепер у мене про Вас зостаються тільки хороші мої спомини, але як би я строїв з Вами відносини на будуче, я вже собі не уявляю.

Ваш Андрій Ніковський (в[ласною] р[укою]).

ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 32. – Арк. 79–83. Рукописна копія. На звороті останньої сторінки олівцем написано: “Переслати Л. Чикаленкові для ознайомлення з проханням повернути назад в К[абінет] М[іністрів]” (підпис нерозбірливий).

КОМЕНТАРІ

1. Лівіцький Андрій Миколайович (1879–1954) – визначний громадський і політичний діяч, правник, член УСДРП; 1917 р. – член УЦР та ЦК Селянської спілки, губернський комісар на Полтавщині. За часів Директорії – на керівних посадах в уряді УНР (міністр юстиції, заступник голови Ради міністрів, міністр закордонних справ); в жовтні 1919 р. голова дипломатичної місії у Варшаві, де 22 квітня 1920 р. підписав військово-політичний договір з Польщею. Від жовтня 1920 р. голова уряду УНР в екзилі. З 1926 р., після вбивства С. Петлюри, став його наступником; голова Державного центру УНР – Президент УНР в екзилі (1926–1954).

2. Новою Виговщиною Є. Чикаленко називав договір з Польщею, підписаний урядом УНР 22 квітня 1920 р.

3. Чикаленко Іван (1902–1974) – молодший син Є. Х. Чикаленка, був репресований радянською владою в 1929 р.

4. Кононівка – село на Полтавщині в Пирятинському повіті, де був маєток Є. Чикаленка.

5. Юлія Миколаївна – дружина Є. Х. Чикаленка.

6. Чикаленко Петро (1892–1928) – син Є. Х. Чикаленка. Перебуваючи на території радянської України, кілька разів був заарештований, останній раз – 15 березня 1928 р., відправлений на Соловки, помер у Курську в пересильній тюрмі.

7. Чикаленко Левко (1888–1965) – син Є. Х. Чикаленка, громадський діяч, за фахом археолог. Член УСДРП, 1917 р. – член Центральної Ради (її секретар), Малої ради. У 1919 р. – науковий співробітник ВУАН, 1920 р. – радник МВС УНР. На еміграції – доцент українських високих шкіл в ЧСР, член наукових товариств. З 1948 р. – в США.

8. “Час” – видавництво в Києві в 1908–1920 рр., засновниками якого були В. Королів-Старий, М. Синицький, П. Петрушевський.

9. Лукасевич Євмен (1871–1929), лікар, громадський діяч, публіцист. 1917–1918 рр. – один із організаторів Українського Червоного Хреста; 1918 р. – голова дипломатичної місії УНР у Швейцарії, з кінця 1921 р. – у Варшаві.

10. Прокопович В'ячеслав Костянтинович (1881–1942) – громадський і політичний діяч, педагог, історик, публіцист, член УРДП і ТУП, з червня 1917 р. – член УПСФ; член Центральної Ради, в січні–квітні 1918 р. – міністр народної освіти УНР. У травні 1920 р. – голова Ради міністрів УНР, один із соратників С. Петлюри, займав ключові посади в уряді УНР в екзилі.

11. Саліковський Олександр Федорович (1866–1925) – громадський і політичний діяч, журналіст.

12. Зайцев Павло Іванович (1886–1965) – громадський і культурний діяч, учений-літературознавець. Член української громади в Петрограді, в 1917 р. член Центральної Ради, начальник канцелярії Генерального секретаріату освіти, викладач Українського народного університету, 1918 р. директор департаменту загальних справ Міністерства освіти Української Держави. 1919 р. начальник культурно-освітнього відділу армії УНР. 1918–1919 рр. головний редактор журналу “Наше минуле”, співробітник ВУАН, редактор “Записок історично-філологічного відділу ВУАН”. На еміграції з 1921 р., професор українських високих шкіл у Варшаві і Мюнхені, редактор (1934–1939) повного зібрання творів Т. Шевченка, що видавалося в Варшаві. Від 1941 р. у Німеччині, працівник наукових, освітніх установ та видавництв.

13. Садовський Валентин Васильович (1886–1947) – громадський і політичний діяч, за фахом економіст, член УСДРП, в 1917 р. – член Центральної Ради та Малої ради, в червні–серпні – генеральний секретар судових справ; за Директорії – міністр праці УНР, з 1920 р. – на еміграції в ЧСР, доцент Української господарської академії в Подєбрадах (ЧСР). Заарештований у Празі 1945 р., помер в Лук'янівській в'язниці в Києві.